проблеми методології

Політичний стиль як явище світ-естестики і світ-політики

Вікторія Полянська,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Дніпропетровського національного університету

У статті здійснюється спроба визначити поняття „політичний стиль", дослідити його зміст та основне призначення як світ-політичного та світ-естетичного явища.

Політологічний дискурс XXI століття точиться переважно навколо межових дисциплін. Це обумовлює специфічність термінології та методології політичних досліджень і вимагає від науковців уважного ставлення до будь-якої сфери людської діяльності, спрямованої на соціум, на іншу людину.

Осягнення людиною витворів мистецтва, рефлексія та навіть рефлекси відносно естетичних понять і категорій опинилися серед тих об'єктів уваги політологічної методології, які відкривають заслону над непрямими факторами впливу на поведінку великих мас людей, в тому числі і в політиці. Людина прагне впізнати себе у відлунні мистецького перетворення реальності на щось, що приносить користь і радість. Мистецтво як таке перетворюється на масове, але, конкретизуючи цю досить банальну істину, слід наголосити на тенденції до гедонізації та прагматизації мистецтва.

Внаслідок перетворення продуктів мистецтва на продукт, що живе за законами ринку, відбувається індустріалізація мистецтва. Т. Адорно, констатуючи тенденцію до гедонізації та прагматизації мистецтва, одним з перших відзначив, разом зі зміною якості продуктів мистецтва, їх іманентну рису, а саме те, що продукти мистецтва стають об'єктом експансії та довільного, зовнішнього переконструювання мистецтва як сфери людської діяльності відповідно до певних меж, цілей. Суб'єктом такої активної та агресивної стосовно мистецтва позиції стає політика в її уособленнях, таких, зокрема, як політичний суб'єкт, політична група, організація, нація, цивілізація тощо. Хоча про останню не можна говорити як про політичний суб'єкт, але оскільки цивілізація накладає відбиток на

політичний порядок, політичний режим тощо, то, на нашу думку, правомірно розглядати цивілізацію в переліку суб'єктів активного впливу на мистецтво як світ-політичний феномен.

Звичайно, підходячи до визначення понять, що описували б світ-естетичні та світ-політичні явища, відразу натрапляємо на проблему складності співставлення взагалі політичного і естетичного, категорій естетичного і політичного. Політика завжди має справу з реальністю, це дія „тут і зараз". Політика – це завжди суб'єктивна воля, що отримує легітимацію та енергію об'єктивної (загальної, суспільної) волі. Естетичні твори є спогляданням світу, вони виносять квінтесенції епохи на розсуд історії, перетворюють суб'єктивне на об'єктивне і навпаки. Саме аспект перетворення „суб'єктивне – об'єктивне – суб'єктивне", з точки зору філософського аналітичного інструментарію, споріднює мистецтво митця з мистецтвом політики.

Навіть не здійснюючи глибинного філософського аналізу, все ж можна дійти висновку, що в основі співставлення політики й естетики має бути спорідненість процесу вироблення продукту в цих двох сферах людської діяльності. Також зазначимо, що йдеться про загальні і соціально значущі продукти політики і мистецтва. Продукт політики (рішення, дія) має загальносуспільне значення, але, перш за все, це суб'єктивна воля, що стає узагальненням колективної волі внаслідок наявності певних умов. Водночас політична дія отримує оцінне відображення в суспільній свідомості та суспільній думці і остаточно „осідає" у формі особистого ставлення суб'єкта до політичної дії.

Митець, працюючи над твором, виражає себе, але, будучи людиною певної епохи, культури, нації тощо, виражає, відображає, віддзеркалює дух епохи (почуття, віяння, волю). Сприймаючи витвір мистецтва (і це особливо актуально саме в XXI столітті), людина шукає відображення самої себе, комфортних відчуттів, задоволення власних потреб. Дрейфуючи в бік гедонізму та практицизму, мистецтво сучасності залучає більші маси людей до процесу „впізнавання себе" через мистецький продукт, задоволення власних потреб через естетичний твір, перетворюючись на індустрію.

За законами конвертації капіталу, за П. Бурд'є [1], естетичний капітал може перетворюватись на економічний, соціальний, але таким же чином естетичний капітал може перетворюватись на політичний капітал. Тобто естетичне може ставати ресурсом політичного. Взаємопроникнення капіталів обумовлює взаємодію політичної та естетичної сфер людської діяльності. Тут вже слід говорити про ціннісні орієнтації, цінності, які лежать в основі процесу конвертації зазначених капіталів та перетворення ресурсів політики на ресурси мистецтва і навпаки. Мистецтво відшукує собі експресивні об'єкти у великих історичних та незначних суб'єктивних подіях, які так само здатні нести відбиток епохи, політичного ладу,

проблеми методології

політичного порядку тощо. І, знаходячи їх, перетворює історичний сюжет на суб'єктивно значимий об'єкт, який можна використати, продати, обміняти на соціальний статус чи політичну популярність.

Політична дія грунтується на знаннях, ціннісних орієнтаціях тощо, але й естетичний твір в дії, тобто в процесі споглядання суб'єктом (коли, власне, твір діє), заснований на ціннісному ставленні до твору. Відгук на політичну дію, як і на твір мистецтва, носить відбиток індивідуального суб'єктивного сприйняття, зустрічі віч-на-віч з явищем мистецтва чи політики, але цей відгук, оформлюючись у слово чи дію, знову зазнає на собі впливу об'єктивного, насадженого, соціального, домінуючого, культурного, мовного тощо.

Серед естетичних категорій досить часто вживаною, але майже не дослідженою в політичному контексті, є категорія стилю. В політичному дискурсі закріпились такі поняття, як політичний стиль, стильове, стилістика тощо. З огляду на продуктивність цього поняття саме в аспекті розгляду взаємопроникнення політичного та естетичного світів, політичний стиль можна розглядати як явище естетичного і політичного світів, застосовуючи для його дослідження комбіновані підходи.

Стиль, як і мода в політичному аспекті, претендує на владу над духовним світом людини, способом думання, способом дії, а отже має певні репресивні, владні якості. Стиль і мода беруть участь в заміні старих стереотипів на нові, у виробленні нової символічно-ритуальної форми поведінки та мислення. Мода і стиль, зазначає Т. Кузнєцова, – це механізми естетизації вихідник принципів та навіть мотивів дійсності [2]. Мода, будучи естетичною категорією, реалізується в системі естетичних оцінок. Процес перетворення естетичного капіталу на політичний полягає у здатності витвору мистецтва перетворювати предметні форми на символічно-статусні та утилітарні об'єкти. В мистецтві відсилань до „земного", реального, рукотворного не існує або вони ангажуються, тоді як в модному соціальне та політичне буття з його ієрархією, статусами і ролями проявляється повною мірою і не цурається свого походження.

Мода у XXI столітті – це, знову ж таки, індустрія, сфера вкладання капіталу, але мода – це й перелік засобів презентації індивідом, членом суспільства самого себе; мода є знаково-символічним закарбуванням соціальної реальності в даний момент. Сучасна мода агресивна, вона продукує, поширює та насаджує нові смаки, вживлює нові стилі й перебудовує (звичайно, не прямо, а лише у комплексі з іншими процесами) світосприйняття мас.

Загальновідомо, що кожна культурно-історична епоха виробляє свою архітектуру, одяг, живопис, шрифт, а також і певний стиль поведінки, обумовлений етичними детермінантами, але й естетичними, модними також. Стильові перебудови, що приносить новий напрям, структурують моду як соціальне явище. В прикладному смислі такі перебудови є

способом зміни старих стереотипів у поглядах і поведінці людей, утвердження нових.

Важливе питання, яке ніби й лежить поза естетичним полем, але корелює з зовнішніми стилістичними проявами моди, - це мова, яка несе в собі іманентно присутні оціночні орієнтації. Т. Адорно особливо акцентує увагу на тому, що „стиль є втіленням мови в мистецтві" [3, с. 298]. Оскільки мистецтво постійно коливається між ідеологією та істиною усвідомлення самого себе, мистецтво здатне „виправляти" понятійну свідомість, перетворювати її на суб'єктивні дії, в яких розкривається об'єктивне. Естетична форма намагається вирватися з пут ідеології, соціального пригнічення, але зрештою стає співучасником ідеології. Мистецтво, як і ідеологія, є ніби обіцянкою щастя, яке ніколи не справдиться. Мистецтво містить оціночні елементи, а отже здатне судити та виносити оцінку, вирок. Оціночні інтенції мови вплітаються в схему соціального ритуалу, і тут відтворюється символічна система політичної презентації влади й порядку.

О. Шпенглер вводить поняття стилю в цивілізаційний дискурс як вираження сутнісного начала, що утворює цивілізацію. Саме наявність „великого стилю" відрізняє культуру від первісного суспільства: „Тільки мистецтво великих культур, яке впливає як щось цілісне у сенсі вираження і значення – вже не одне лише мистецтво – володіє стилем" [4, с. 367]. Аналітичну інтерпретацію такого підходу в політичному аспекті дав А. Кребер у праці „Стиль і цивілізація". Поняття стилю, за цими авторами, притаманне не тільки художній культурі, а й способу життя, одягу, кухні тощо.

В цьому контексті можна говорити, що поняття стилю можна застосовувати для ідентифікації, класифікації, культурно-цивілізаційної інтерпретації таких політичних структур, як форма політичного устрою, спосіб управління та форми лідерства, що складаються в межах певної держави чи регіону.

Поняття стилю вже з другої половини XX століття використовується в політичній науці. Це естетична категорія, яка, в силу еволюції власної форми та змісту, стала доступна суспільним наукам. Т. Адорно зазначає, що стиль як такий вичерпано в сучасному світі, оскільки естетичне стає підвладним іншим, більш агресивним сферам людської активності, як, зокрема, економіка і політика, оскільки в епоху появи експресіонізму стиль виникає як наслідок пристосування до вимог ринку. Стиль завжди відображає розвиток художньої техніки, він відповідає суспільному розвитку. Стиль, за Т. Адорно, - це „певні конвенції, що перебувають в стані нестійкої рівноваги з суб'єктом" [3, с. 298]. Отже, поняття стилю визначається через конвенції, узгодженості, які мають ситуаційний характер і безпосередньо залежать від динамічної суб'єктивності. „Сутність стилю відзначається репресивним характером, це відображення

проблеми методології

примусового, насильницького характеру суспільства, відображення, якому людство постійно готове завдати зворотного удару, час від часу прагне відштовхнути його від себе" [3, с. 300].

Поняття „стиль" походить від грецького stilos, що буквально означає загострений стрижень з кістки, металу чи дерева, яким писали на воскових дощечках. Стиль, отже, характеризує не те, що становить зміст, не те, за допомогою чого твориться, а те, як „пишеться" політика.

Поняття „стиль" в політичній науці застосовується, як зазначає М. Соколов [5], для протиставлення того, **як** щось робиться, тому, **що**, власне, робиться, тобто форми – змісту, засобів – цілям.

Чи не першими зробили спробу редукувати категорію стилю до політичної реальності П. Ларсфельд, Дж. Барбер, Р. Харріман, П. Бурд'є, а також К. Манхейм. Хоч кожен з дослідників користувався поняттям політичного стилю, описуючи певний фрагмент власної концепції, та все ж не можна применшувати ролі цього поняття в поясненні певного кола процесів і явищ політики. Отже, поняття політичного стилю використовувалось у визначенні різниці між кандидатами у варіантах досягнення ними майже аналогічних цілей. В сучасній українській політичній реальності, з огляду на тенденцію до конвергенції або, скоріше, нівелювання ідеологічної складової діяльності партії та кандидата, справді правомірно говорити лише про стилістичні відмінності між політичними конкурентами. Так політичний стиль може бути протиставлений політичному змістові. З іншого боку, політичні стилі можна розрізняти на основі форм політичної дії, яким певний політичний суб'єкт віддає перевагу (Р. Харріман). Політичний стиль водночас може бути визначений через категорію світовідчуття (К. Манхейм), тоді він отримує інтенційні посилання на спосіб життя, стиль поведінки, етику. Досить звужене розуміння стилю Р. Хофтштадтом зосереджується на способі придушення статусної невизначеності, тривожності певними соціальними групами. Хоча взагалі стиль може розглядатися як один із способів виявлення процесу сублімації суб'єктивної енергії та перетворення її на твір мистецтва, на політичну дію.

Треба зазначити, що, досліджуючи поняття та сутність стилю в політиці, неодмінно натрапляємо на протиставлення стилю політики і політичного стилю. На перший погляд, різниця між цими поняттями не очевидна. Та ми говоримо про стилі політики, пов'язані часто з певною персоною або з однорідною правлячою групою: бонапартистський, фашистський, пероністський стиль, тетчеризм, рейганоміка тощо. Але окремо говоримо про політичні стилі, які несуть на собі відбитки епохи, культури, цивілізації: класичний стиль, романтичний стиль, прагматичний стиль, який всередині може містити фрагменти стилю політики окремих представників певної епохи чи цивілізації.

М. Соколов також зробив спробу виокремити певні складові стилю

політики, досліджуючи російські праві організації. Серед них такі: система аргументації (риторика); патерни колективної дії; стиль колективних дій; елементи індивідуальної репрезентації (естетичні елементи сприйняття); структура організації (ієрархія); демонстративна конвертація (політичний вплив); мораль.

За П. Бурд'є [1], суспільство, в якому прийнято оцінювати політиків за естетичними категоріями, виробники естетичних благ отримують владу і, трансформуючи способи її презентації, намагатимуться встановити домінуючий спосіб. Тоді чи можна говорити про домінуючий стиль репрезентації влади? І про змагання стилів репрезентації влади, що творить політичні стилі?

Певно, що так. Будь-яка політична влада презентує себе певним чином, але і діє певним чином. Іноді смисли символічної дії не збігаються зі смислом реальної дії. США віками проголошували свободу і рівність людей перед законом, перебуваючи в ліберально-демократичній стилістиці з відповідною риторикою. Та раптом Дж. Буш заявляє про необхідність страти С. Хусейна, тим самим заперечуючи все, за що боролись американці в тому ж таки Іраку. При аналізі такої політичної дії постає більше запитань, ніж відповідей. Але, аналізуючи стиль політики Дж. Буша, можна говорити про невідповідність того, що він робить і як він це робить, тобто – в який спосіб. Політична риторика, політична мова характеризується зміщеними смислами, політична презентація „свободоносців" створює когнітивний дисонанс, зустрічаючись із сутнісним розумінням цінностей політичної свободи, рівності та демократії ще XIX століття. Тому що вироблено свій власний стиль, певну політичну мову, метафоризовану та ритуалізовану, жорстко вплетену в соціальну та політичну реальність.

Фашистський стиль користується політичними метафорами; вони існують тут не для того, щоб забезпечити логічні взаємозв'язки, а скоріше для того, щоб створити контекст, тон, клімат, викликати відповідні асоціації. Сама ідеологія фашизму є еклектичним поєднанням етнічних, расових, класових, геополітичних, соціальних вчень, замішаних на специфічному тлумаченні цитат з Ф. Ніцше. Але цей еклектизм, теоретичні невідповідності долаються завдяки наявності стилю. У створенні стилю націонал-соціалістичної політики відбувалось пов'язування фашизму з певною історичною епохою. Націонал-соціалістичний діяч Г. Бенн висвітлює тенденції створення певного стилю політики німецького та італійського фашизму. Завданням Німеччини та Італії, за Г. Бенном, є, скоріше, „робота над холодним і позбавленим театральності стилем, в який вростає Європа". Стиль панує над переконаннями, форма панує над ідеєю. Такі інтенції стають антиподами всьому, що пов'язується зі стилем Просвітництва з його раціональністю. Але конфлікт відбувається не лише між етикою переконань та етикою відповідальності; це конфлікт між

проблеми методології

раціональним та естетичним. Взагалі слово естетика утворено від дієслова, що в грецькій мові означає „сприймати", „розглядати". Йдеться навіть про естетичну поведінку, що передбачає відмову від підходу до дійсності, який керується системою абстракцій.

Виходячи з вищесказаного, слід зробити висновок про актуальність дослідження політичного стилю та стилю політики саме в аспекті політичних цінностей та їх втілення в символічно-образних способах презентації політичної влади. Політичний стиль є способом досягнення гармонії в політичному устрої, політичних відносинах та структурах взаємозв'язку і взаємодії ідеального та реального в структурах світу політичного. Політичний стиль формується „згори" як продукт елітарної творчості та „знизу" як жива творчість мас. Політичний стиль водночас є елементом світу естетики через свою сутність і світу політики через своє призначення та кінцевий результат.

Література:

1. **Бурдье П.** Социология политики / Пер. с фран. – М.: Socio-Logos, 1993. – 336 с.

2. **Кузнецова Т. В.** Мода как социально-эстетическое явление.

3. **Адорно Т.** Эстетическая теория. – М.: Республика, 2001. – 527 с.

4. **Шпенглер О.** Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории. – Т. 1. – М., 1993.

5. **Соколов М. М.** Русское национальное единство: анализ политического стиля радикально-националистической организации // Полис. – 2006. - № 1. – С. 67 - 77.